

Компетенции за демократична култура

**Да живеем като равни в културно
различни**

демократични общества

Съвет на Европа 2016г.

Основен автор: Мартин Барет

**Приноси: Майкъл Барам, Луиза де Бивар Блек,
Ярослав Фалтин, Клаудия Ленц, Паскал Момпон-
Гаяр, Кетеван Натриашвили, Милица Попович,
Калин Рус, Салвадор Сала, Хилигье ван Ладт,
Наталия Воскресенкая, Павел Згага**

Мненията в тази книга са отговорност на авторите и не отразяват по необходимост официалната политика на Съвета на Европа.

Council of Europe Publishing

F-67075 Strasbourg Cedex

<http://book.coe.int>

ISBN 978-92-871-8237-1

@ Council of Europe , March 2016

Съвременните европейски общества се изправят пред много предизвикателства, включително намаляваща изборна активност, увеличено недоверие в политиците, високи равнища на престъпления на омраза, нетолерантност и предразсъдъци към етнически малцинства и религиозни групи и увеличаваща се подкрепа за насилствения екстремизъм.

Формалното образование е силно средство, което трябва да се използва за справянето с тези предизвикателства. Подходящите образователни практики могат да дадат гласък на демократична ангажираност, да намалят нетолерантността и предразсъдъците и подкрепата за насилствения екстремизъм. За да се постигнат тези цели,

образователните дейци трябва да имат ясно разбиране за демократичните компетенции, които трябва да бъдат обект на учебните програми.

Тази книга представя нов концептуален модел на компетенциите, които гражданинът трябва да притежава в демократична култура и да живее мирно с другите в културно различни общества. Моделът е продукт на усилен двегодишен труд и получи подкрепа както по отношение на представените компетенции, така и по отношение на методите, използвани за неговото развитие. Този модел дава твърда концептуална основа за бъдещето развитие на учебни програми по педагогика и за оценяване на образованието за демократично гражданство и права на човека. Неговото приложение ще даде възможност образователните системи да работят ефективно за подготовката на учениците за живота като ангажирани и толерантни демократични граждани.

Тази книга е първи компонент на новата референтна рамка на компетенции за демократична култура на Съвета на Европа. Тя е важно четиво за всички политици и дейци в областта на образованието, за тези, които работят в областта на образованието за демократично гражданство, права на човека и межкултурно образование.

За тази публикация

Този документ е резултат от проект на Съвета на Европа, който протече в четири фази през периода 2014-2017г. Първата фаза бе посветена на развитието на концептуален модел на компетениите, които гражданите трябва да притежават, за да участват ефективно в демократичната култура. Този документ описва модела и методите, използвани за неговото развитие. Документът е предназначен за читатели, които искат да разберат основните постановки и техническите детайли на модела.

Втората фаза на проекта е посветена на развитието на дескриптори „, т.е. твърдения или описания на това, което човек може да прави, ако е овладял различните компетенции, които са специфицирани в модела“.

Третата фаза цели да се потвърди дали е възможно да се отнесат дескрипторите към равнищата на умения, а четвъртата фаза - подготвянето на съответната документация. Тези документи ще бъдат адресирани към практиците и политиците и ще

предлагат по-малко техническо описание на модела на компетенциите. Също така те ще обясняват как моделът и дескрипторите могат да бъдат използвани при разработването на учебни програми, при педагогическия дизайн и при развитието на нови форми на оценяване, за използване при самооценка или при оценяване от другите.

Всички материали, разработени в рамките на проекта, ще бъдат включени в референтната рамка на компетенции за демократична култура на Съвета на Европа.

По-нататъшна информация за проекта се съдържа в сайта на проекта

www.coe.int/competences

Резюме

Този документ описва концептуалния модел на компетенциите, които трябва да бъдат усвоени от учещите, за да могат ефективно да участват в демократичната култура и да живеят мирно заедо с другите в културно различни демократични общества. Намерението е този модел да бъде използван, за да подпомага взимането и планирането на образователни решения, да подпомага образователните системи да работят за подготовката на учениците за живот като компетентни демократични граждани.

Документът е разделен на седем глави.

В първа глава се подчертава образователната цел на модела. В тази част също се обяснява защо фразата „демократична култура“ се използва в настоящия контекст вместо „демокрация“. Така е, за да се наблегне на факта, че докато демокрацията не може да съществува без демократични институции и закони, същите институции и закони не могат да работят в практиката, докато не са основани или вкоренени в демократична култура, т.е. в демократичните ценности, нагласи и практики. Първа глава също обяснява взаимната зависимост между демократична култура и межкултурен диалог в културно различните общества: в такива общества межкултурният диалог е жизнено необходим, за да се осигури включването на всички граждани в демократичната дискусия, дебат и обсъждания.

Втора и трета глава описват някои от ключовите твърдения в основата на модела. Втора глава описва твърдението, че доколкото ред компетенции са необходими, за да се участва ефективно в демократичната култура, тези компетенции не са достатъчни за подобно участие, защото демократичното участие изисква подходящи институционални структури.

С други думи и компетенциите и демократичните институции са ключови за поддържането на демократична култура. В допълнение, демократичното участие на всички граждани изисква предприемането на мерки за справяне със социалните

неравенства и структурните несъответствия. При отсъствието на подобни мерки членовете на групите в неравностойно положение ще бъдат маргинализирани в демократичния процес, независимо какво равнище на демократична компетентност са придобили.

Трета глава описва „култура“, което е възприето в модела на компетенции. Всички култури са вътрешно хетерогенни, с вътрешни борби, динамични и постоянно развиващи се и всички хора пребивават в множество култури, които взаимодействат по сложни начини. Концепцията „межкултурен“ също се изследва в тази част. Предполага се, че межкултурна ситуация възниква, когато индивидът възприема другия или друга група като културно различни от него. Межкултурният диалог се определя като диалог, който възниква между индивиди или групи, които се възприемат като притежаващи различни културни принадлежности. Отбелязва се, че докато межкултурният диалог е изключително благоприятен за толерантността и засилва сплотеността в културно различни общества, този диалог може да бъде крайно изискващ и труден при дадени обстоятелства.

Четвърта глава разкрива понятието „компетентност“, което се използва в модела. Демократичната и межкултурна компетентност се определят като способност да се мобилизират и разгръщат значими ценности, нагласи, умения, знание и/или разбирания, за да се отговори подходящо и ефективно на исканията, предизвикателствата и

възможностите, представени в демократични и межкултурни ситуации. Компетентността се разбира като динамичен процес, при който компетентният индивид мобилизира и разгръща групи от психологически ресурси по активен и адаптивен начин, за да отговори на възникващите нови обстоятелства.

Четвърта глава също описва как в допълнение към тази глобална и холистична употреба на понятието „компетентност“ в единствено число, се използва терминът компетенции „в множествено“, за да се означат тези специфични индивидуални ресурси, „специфични ценности, нагласи, умения, знания, и/или разбиране“, които се мобилизират и разгръщат при проявата на компетентно поведение.

С други думи, компетенцията се състои от избиране, активиране, организиране на компетенции и прилагане на тези компетенции по координиран, адаптивен и динамичен начин в конкретни ситуации.

Пета глава описва работния метод, чрез който специфичните компетенции са идентифицирани, за да бъдат включени в модела. Важна характеристика за модела е, че той не е разработен от нулата. Той се основава на систематичен анализ на съществуващите концептуални схеми на демократични и межкултурни компетенции. Проведено е изследване, което идентифицира 101 схеми. Тези 101 схеми са декомпозирани, за да се идентифицират всички индивидуални компетенции, които те съдържат и тези компетенции са групирани в когнитивни

мрежи. Тази процедура довежда до идентифицирането на 55 възможни компетенции за включване в модела. За да се намали броят на компетенции в този списък, се използват критерии, което води до идентифицирането на 20 компетенции, които са включени в модела: 3 за ценности, 6 за нагласи, 8 умения и 3 за знание и критическо разбиране. Тези компетенции са използвани, за да се конструира моделът. Работен документ, описващ модела, е разработен и предложен за международни консултации, които включват експерти от академичните среди, практики и политици в тази област. Отговорите в резултат на тези консултации са в подкрепа на модела, както и дават добра обратна връзка. Тя се използва, за да се настроият детайлите на модела и да се разработи настоящият документ.

20 компетенции, включени в модела

Шеста глава описва получения модел в неговата цялост като изброява и описва всички специфични ценности, умения, знания и критическо разбиране, които дават възможност на индивида да участва ефективно и по подходящ начин в демократична култура. Моделът е обобщен в горната диаграма, докато пълният списък на двадесетте компетенции е даден по-долу.

Седма глава е заключителна като отбелязва две надежди за настоящия модел: че той ще се окаже полезен за планирането и за взимането на образователни решения, и че ще подпомага овластяването на младите хора като самостоятелни

социални дейци, способни да избират и преследват свои собствени цели в живота в рамките, осигурени от демократичните институции и според зачитането на правата на човека.

Приложение А съдържа списък на източниците на схемите за 101 компетенции, които бяха ревизирани по време на проекта.

Приложение Б съдържа списък на 55 възможни компетенции, които бяха идентифицирани на основата на 101-те схеми.

Приложение В предлага предложения за по-нататъшно четене извън референциите, които са дадени в Приложение А.

Модел на компетенциите за демократична култура

Ценности

Ценене на човешкото достойнство и на правата на човека

Тази ценност се основава на общото мнение, че всеки човек е равен с другите, има равно достойнство и има право на еднакво уважение и има същите права на човека и фундаментални свободи и трябва да бъде третиран в съответствие с тях.

Ценене на културното разнообразие

Тази ценност се основава на общото мнение, че различната културна принадлежност, културните вариации и разнообразие, и плурализмът на перспективите, на възгледите и практиките трябва да бъдат положително награждавани, оценявани и грижливо пазени.

Ценене на демокрацията, справедливостта, равенството и върховенството на закона

Тази група ценности се основава на общото мнение, че обществата, трябва да функционират и да бъдат управлявани чрез демократични процеси, при които се зачитат принципите на справедливостта, равенството и върховенството на закона.

Нагласи

Откритост към културната другост и към мненията, светогледа и практиките на другите

Откритостта е нагласа към хората, които се възприемат като притежаващи друга културна принадлежност от нас или мнения, светогледи и практики, които се различават от нашите собствени. Тя включва чувствителност, любопитство към и желание за ангажиране с други хора и други перспективи за света.

Уважение

Уважението е положително отношение и оценка за някого или нещо, което се основава върху идеята, че те са вътрешно значими и ценни. Да се изразява уважение към другите, които са възприемани като хора с различна културна принадлежност или различни вярвания, мнения и практики от нашите е ключово за ефективния межкултурен диалог и за демократичната култура.

Гражданска нагласа

Гражданската нагласа е нагласа към общността или социалната група, към които човек принадлежи, които са по-големи от непосредствения кръг на семейството и на приятелите. Тя включва чувство за принадлежност към тази общност, отношение към останалите хора от общността, осъзнаване на ефектите от собствените действия върху тези хора,

солидарност с членовете на общността и чувство на граждански дълг към общността.

Отговорност

Отговорността е нагласа към собствените действия. Тя включва рефлексивност по отношение на собствените действия, формиране на намерения как да се постъпва по морално подходящ начин, съзнателно осъществяване на тези действия и поемане на отговорност за резултатите от тези действия.

Собствена ефикасност

Собствената ефикасност е нагласа към себе си. Тя включва положително мислене за собствената способност за предприемане на действия за постигане на дадени цели, и увереност, че човек може да разбере проблема, да подбере необходимите методи за решаване на задачите, за успешно преодоляване на пречките и по този начин да постигне промяна с действията си.

Толериране на неопределеността

Толерирането на неопределеността е нагласа към неясни ситуации, които са обект на многочислени противоречиви интерпретации. Тя включва положителното оценяване на тези ситуации и конструктивно справяне с тях

Автономни умения за учене

Автономните умения за учене са умения, необходими за провеждане, организиране и оценяване на собственото учене в съответствие със собствените потребности, самостоятелно, без потикване от друга страна.

Умения за аналитично и критическо мислене

Уменията за аналитично и критическо мислене са умения, необходими за анализ, оценка и правене на заключения за всякакъв вид материали (текстове, спорове, интерпретации, проблеми, събития, преживявания и др.) системно и логично.

Умения за изслушване и наблюдение

Уменията за слушане и наблюдение са умения, необходими да се забележи и разбере това, което е казано и начинът, по който е казано и да се забележи и разбере невербалното поведение на другите хора.

Емпатия

Емпатията е група от умения, необходими човек да се отнесе и да разбере мислите, вярванията и чувствата на другите, и да погледне света от перспективата на другия.

Гъвкавост и адаптивност

Гъвкавостта и адаптивността са умения, необходими за настройване и регулиране на собствените мисли, чувства и поведение, така че да може да се отговори ефективно и по подходящ начин на новите контексти и ситуации.

Лингвистични, комуникативни и плураллингвистични умения

Лингвистичните, комуникативните и плураллингвистичните умения са умения, необходими да се комуникира ефективно и по подходящ начин с хора, които говорят на същия език или на друг език и да се действа като посредник между хора, говорещи различни езици.

Умения за сътрудничество

Уменията за сътрудничество са умения, необходими да се участва успешно с другите в споделени дейности и задачи и да се окуражават другите да сътрудничат, за да може групата да постигне целта си.

Умения за решаване на конфликти

Уменията за решаване на конфликти са умения, необходими да се посрещнат, управляват и решат конфликтите по мирен начин чрез водене на страните в конфликта към оптимални решения, които са приемливи за всички страни.

Знание и критическо разбиране на себе си

Това включва знание и критическо разбиране на собствените мисли, вярвания, чувства и мотивации, както и на собствената културна принадлежност и перспектива за света.

Знание и критическо разбиране на езика и комуникацията

Това включва знание и критическо разбиране на социално подходящите вербални и невербални комуникативни условности, присъщи на езика, на който човек говори, на ефектите, които различните комуникативни стилове оказват върху другите хора и как всеки език изразява културно споделяни значения по уникален начин.

Знание и критическо разбиране за света

То включва голям и цялостен обем от знания и критическо разбиране в различни области, включително политика, право, права на човека, култура, култури, религии, история, медии, икономики, околна среда и устойчивост.

1. Въведение

Този документ предлага концептуален модел на компетенциите, които дават възможност на гражданите да участват ефективно в демократичната култура. Целта на модела е да опише необходимите компетенции, които трябва да бъдат усвоени от учещите, за да се превърнат те в активни, участващи граждани и да живеят в мир с другите като равни в културно различни демократични общества. Целта е моделът, изложен в този документ, да бъде използван, за да се подпомогне планирането и взимането на решения, да се подпомогне функционирането на образователните системи за подготовката на учещите като компетентни демократични граждани „ **1. В този документ понятието „гражданин“ се използва, за да се означат всички индивиди, които са засегнати от демократичното вземане на решения и които могат да се ангажират с демократичните процеси и институции – отколкото да се означат тези, които притежават юридическо гражданство и паспорт на дадена държава.“**

Моделът, който е описан в този документ, приема межкултурния диалог за ключов за демократичните процеси в културно различни общества. Основен принцип на демокрацията е, че хората, засегнати от политически решения, трябва да имат възможност да изразят своите възгледи, когато тези решения са взимани, а взиманите решения да обърнат внимание на техните мнения. Межкултурният диалог е единственото най-важно средство, чрез което

гражданите могат да изразяват своите мнения, аспирации, грижи и потребности, към тези с различна от тяхната културна принадлежност. Това означава, че в културно различните общества междукултурният диалог е централен за демократичното обсъждане и дебат и за даване възможност на всички граждани да допринесат за политическото взимане на решения на принципа на равнопоставеност. Демократичните нагласи са ключови за междукултурния диалог, защото той може да се случи, само ако индивидите се смятат за равни един на друг „ демократи и като демократично равни и така истински изградените на уважение комуникация и диалог могат да имат място между тях. Демократичната култура и междукултурният диалог са вътрешно взаимозависими в културно различни общества.

Както се посочва в документа на Съвета на Европа за междукултурния диалог „ Бяла книга на Съвета на Европа, 2008, „ Да живеем заедно и в достойнство като равни“ се отбелязва, компетенциите, които гражданите трябва да придобият, ако искат да участват ефективно в демократичната култура, не се придобиват автоматично, а трябва да бъдат усвоени и практикувани. В това отношение водеща е ролята на образованието. Образованието има много цели, включително и да подготвя индивидите за пазара на труда, да подкрепя личностното развитие и да осигурява широка развита основа от знания за и в обществото. Образованието играе ключова роля, за да

подготвя индивидите за живот като активни демократични граждани и е в уникалната позиция да насочва и да подкрепя учещите се за да придобиват компетенции, от които те се нуждаят, за да участват ефективно в демократичните процеси и в межкултурния диалог.

Образователната система, която дава на хората такива компетенции, ги овластява, като им осигурява възможности, „способности“, от които те се нуждаят, за да станат активни участници в демократичните процеси, в межкултурния диалог и като цяло в обществото. Тя също така им предоставя възможността да функционират като самостоятелни социални дейци, способни да избират и да следват своите цели в живота.

Предлаганият модел на компетенции е разработен да подпомага планирането в образованието, за да се постигне целта за овластяване на всички учещи.

2. Ключово твърдение: компетенциите са необходими, но недостатъчни

Преди да се опише моделът е важно да се изяснят две ключови твърдения, които са в основата на настоящия подход. Първото от тях е, че докато за гражданите е необходимо да придобият ред компетенции, за да участват ефективно в демократичните процеси, тези компетенции не са

достатъчни, за да може това участие да се случи. Причините са следните.

Първо, демократична култура изисква, в допълнение към демократичните граждани подходящи политически и правни структури и процедури, които да ги подкрепят при изпълняването на техните компетенции. Това е така, защото институционалните структури и процедури и възможностите за активно ангажиране, които те предпоставят или отказват на гражданите, могат да служат като значими стимулатори или да бъдат пречки за демократичните и межкултурни действия, които гражданите са в състояние да предприемат. Например, ако страна отказва правото на гласуване в национални избори на мигрантите от първо поколение, предхождащо тяхната натурализация, тогава няма значение колко компетентни това първо поколение мигранти ще бъдат – те няма да могат да изпълнят тази компетенция в националните избори, докато не бъдат натурализирани. Ето и друг по-сложен пример. Възможностите на гражданите за демократични действия и участие са ограничени, ако не съществуват или са малко институционалните консултативни канали или структури, чрез които гражданите могат да предадат своите виждания на политиците. Където подобно развитие се случва, гражданите се нуждаят да следват алтернативни форми на демократично действие, ако искат техният глас да бъде чул. Ето и

трети пример. Ако няма институционални договорености или структури, които да поддържат межкултурния диалог, е по-малко вероятно гражданите да се ангажират в подобен диалог. Ако правителствата предприемат активни стъпки с цел установяване или улесняване достъпа до места и пространства за диалог „ в това число културни и социални центрове, младежки клубове, образователни центрове или други места за свободното време или виртуални пространства“ и да стимулират използването на тези места за межкултурни дейности, тогава е по-вероятно гражданите да се включат в межкултурния диалог. С други думи, в зависимост от конфигурациите институционалните договорености могат да способстват, да канализират, да ограничават, да задържат или да препятстват начините, по които гражданите реализират своите демократични и межкултурни компетенции. Упражняването на компетенциите не зависи единствено от това дали те са придобити или не са придобити. Така, демократичните институции не са самоустойчиви „ без съпътстващата ги демократична култура“, както и демократичната култура не е самоустойчива при отсъствието на подходящи институции.

Придобиването на демократични и межкултурни компетенции може да се окаже недостатъчно, за да способства гражданите да участват в демократичните процеси и в межкултурния диалог и поради друга

причина. Присъствието на системни модели на неравнопоставеност и дискриминация и диференцирането на разпределението на ресурсите вътре в обществата, могат ефективно да обезвластят много хора да участват наравно, независимо от тяхното равнище на компетентност“ чрез ограничаване на техния достъп до източниците на информация, на достъпа им до времеви и финансови ресурси, които са необходими за участие“. Тези неравенства и недостатъци са често допълнително усилвани от неравенствата извън властовите структури и от институционалната предубеденост, които водят до това, че демократичните и межкултурни рамки и възможности са доминирани от тези в привилегировани позиции. Систематичното маргинализиране и изключване от демократичните процеси и межкултурната размяна може да води до гражданска дезангажираност и отчуждение. Поради всички тези причини, трябва да бъдат приети специални мерки, които да осигурят на членовете на неравнопоставените групи да изпитват истинско равенство на условията. С други думи, не е достатъчно само гражданите да придобият компетенциите, характерни за настоящия модел. Също така е необходимо да се вземат мерки за справяне с неравенствата и структурните недостатъци.

Следователно настоящият подход предполага, че компетенциите, описани в този документ, са

необходими за участие в демократичните процеси и в межкултурния диалог, но не са достатъчни да осигурят подобно участие. Въпреки че този документ е фокусиран върху компетенциите, които са необходими за гражданите, необходимостта от подходящи институционални структури и действия по отношение на неравенствата и на структурните недостатъци, трябва да бъде взета предвид през цялото време.

Ето и следващото ключово твърдение: всички култури са вътрешно хетерогенни, с вътрешни противопоставяния, динамични и постоянно развиващи се.

Второто ключово твърдение, подчертаващо настоящия подход се отнася до концепцията за култура, която той използва. „Културата“ е трудна за определение концепция, главно поради това, че културните групи винаги вътрешно хетерогенни и обхващат ред различни практики и норми, които са често обект на спор, променят се във времето и се усвояват от индивидите по свой начин. Всяка култура може да бъде конструирана като притежаваща три аспекта: материални ресурси, които са използвани от членовете на групата, „оръдия на труда, облекло, храна“, социално споделяни ресурси на групата „език, религия, правила на социално поведение“ и субективни ресурси на групата, които се използват от индивидуалните групови членове „ценности,

нагласи, вярвания, практики, които груповите членове обикновено използват като референтна рамка за да придадат смисъл и да се свържат със света“.

Културата на групата е композирана от тези три аспекта - тя се състои от мрежа от материални, социални и субективни ресурси. Цялостната мрежа от ресурси е разпределена сред цялата група, но всеки индивидуален групов член ги присвоява и използва само като част от цялостната мрежа на културни ресурси, която е потенциално достъпна.

Определянето на културата по този начин означава, че всяка група с всякакъв размер може да има свои отличаващи се култури. Това включва нации, етнически групи, религиозни групи, градове, райони, съседства, професионални групи, групи със сексуална ориентация, групи на хора с увреждания, поколенчески групи и семейства. Поради тази причина всички хора принадлежат едновременно и се идентифицират с много различни групи и със свързаните с тях култури.

Обикновено вътре в културните групи съществува значителна вариативност, защото ресурсите, които се възприемат като свързани с членството в групата, често срещат съпротива, поставени са под предизвикателство или са отхвърляни от различни индивиди или подгрупи в нея. В допълнение, дори границите на самата група и това кой се възприема като принадлежащ към групата, и кой се възприема

извън нея, могат да бъдат поставяни под въпрос от различни групови членове – културните граници са често твърде размити.

Тази вътрешна вариативност и оспорване на културите е частично следствие от факта, че всички хора принадлежат към многобройни групи и техните култури, и участват в различни констелации от култури. Поради това пътищата, по които са свързани с дадена култура зависят, поне частично, от гледните точки, които са представени в другите култури, в които те също така участват. С други думи, културната принадлежност се пресичат по такъв начин, че всяка личност е с уникално културно позициониране. В допълнение значенията и чувствата, които хората свързват с дадена култура са персонализирани като следствие от техните собствени жизненни истории, лични преживявания.

Културните принадлежности са размити и динамични, като субективно изпъкват социални и културни идентичности, които се колебаят, когато индивидите се преместват от една ситуация в друга ситуация с различни принадлежности или различни групи от пресичащи се принадлежности „биват осветени“ от особения социален контекст.

Колебанията в очевидността на културните принадлежности са също така свързани с промените в интересите на хората, техните потребности, цели и очаквания, когато те преминават през различни

ситуации във времето. Следователно, всички групи и техните култури са динамични и се променят във времето като резултат от политически, икономически и исторически събития и развития, и като резултат от взаимодействията с и от влиянието от страна на културите на другите групи. Те също така се променят във времето, поради оспорването от страна на техните членове на значенията, ценностите, нормите и груповите практики.

Тази очертана концепция на културата, която бе използвана, за да се развие настоящият модел, влияе върху концепцията „межкултурен“. Ако всички ние участваме в различни култури, а всеки от нас участва в уникално групиране на култури, тогава всяка междуличностна ситуация е потенциално межкултурна ситуация. Често, когато срещаме други хора, ние им отговаряме като индивиди, които притежават ред физиологични, социални и психологични характеристики, които ни служат, за да бъдем разграничавани от другите хора. Понякога ние ги групираме заедно с други хора, които споделят тази културна принадлежност с тях. Няколко са факторите, които ни потикват да променим нашата референтна рамка от индивидуална и междуличностна на межкултурна. Те включват, между другото, наличието на очевидни културни емблеми или практики, които пораждат или предизвикват културната категория в нашите мисли. Честото използване на културни категории, с които

мислим другите хора, прави тези категории да ясно изпъкват и лесно достъпни. Когато взаимодействаме с другите, полезността на културната категория помага да разберем защо другият човек се държи по начина, по който се държи.

Така, межкултурната ситуация възниква, когато индивидът възприема другата личност „или група от хора“ като културно различни от него и от „неговата група“. Когато другите хора са възприемани като членове на социална група и на нейната култура, отколкото като индивиди, тогава Аз-ът също се категоризира и може да бъде представен като член на културна група, отколкото в чисто индивидуално отношение. Межкултурните ситуации, идентифицирани по този начин, могат да включват хора от различни страни, хора от различни лингвистични, етнически или религиозни групи, хора, които се различават един от друг поради техния начин на живот, пол, възраст или поколение, социална класа, образование, професия, сексуална ориентация. От тази перспектива межкултурният диалог може да бъде определен като „отворена обмяна на виждания, на основата на взаимно разбиране и уважение, между хората и групите, които се възприемат като притежаващи различни културни принадлежности един от друг.

Съществуват научни доказателства, че межкултурният диалог поощрява конструктивното

ангажиране чрез приемането на културни деления, намалява нетолерантността, предразсъдъците и стереотипите, засилва сплотеността на демократичните общества и помага за решаването на конфликтите. Така погледнато, межкултурният диалог може да е труден процес. Такъв особено е случаят, когато участниците се възприемат взаимно като представители на култури, които имат враждебно отношение „като последици от минали или настоящи въоръжени конфликти“ или когато участник смята, че неговата собствена културна група е понесла значима вреда, „фрапираща дискриминация, материална експлоатация или геноцид“ от страна на друга група, към която той смята, че другата страна в диалога принадлежи. При такива обстоятелства межкултурният диалог може да бъде изключително труден, изисква високо равнище на межкултурна компетентност и много значителна емоционална и социална сензитивност, посвещение, настойчивост и смелост.

Накратко, настоящият подход предполага, че културите са вътрешно хетерогенни, оспорвани, динамични и постоянно променящи се и че межкултурните ситуации възникват поради предположението, че съществуват културни различия между хората. Следователно, предлаганият модел на компетенции често се отнася към „хората, които са възприемани като притежаващи различни от нашите културни принадлежности“ отколкото „хора от

различни култури“““. Межкултурният диалог се конструира като открита обмяна на възгледи между индивиди и групи, които се възприемат като притежаващи различни културни принадлежности. Межкултурният диалог е крайно важен за подкрепата за активно ангажиране, преодоляващо културните деления и за засилване на сплотеността на демократичните общества, въпреки че пълна откритост може да бъде постигната много трудно при сегашните обстоятелства.

4. Концепцията за компетенция, приложена в настоящия модел

Понятието ”компетенция” може да бъде използвано по много начини, включително и във всекидневната употреба като синоним на „способност”. По-техническа е употребата в професионалното образование и тренинг, където с нея се означава способността да се посрещнат сложните изисквания в даден контекст. За целите на настоящия модел, терминът „компетенция” се определя като ”способност да се мобилизират и разгърнат важни ценности, нагласи, умения, знание и /или разбиране, за да се отговори по подходящ и ефективен начин на изискванията, предизвикателствата и възможностите, които са представени в даден контекст. Демократичните ситуации са такъв тип контекст. Така, демократичната компетенция е способност да се мобилизират и разгърнат значими психологически

ресурси / в това число ценности, нагласи, умения, знание и/или разбиране/, за да се отговори по подходящ и ефективен начин на изискванията, предизвикателствата, възможностите, представени в демократичната ситуация. По сходен начин межкултурната компетенция е способността да се мобилизират и разгърнат значими психологически ресурси, за да се отговори по подходящ и ефективен начин на изискванията, предизвикателствата и възможностите, представени в межкултурна ситуация. В случай, когато гражданите живеят в културно различни демократични общества, межкултурната компетенция се конструира като интегрален компонент от демократичната компетенция. Причините за това бяха посочени в първа глава.

Важно е да се отбележи, че демократичната и межкултурната ситуации се случват не само във физическия свят, но също и в дигиталния онлайн свят. С други думи, демократичните дебати и обсъждания и межкултурни срещи и взаимодействия имат място не само чрез размяна лице в лице, традиционен печат и предаващи медии, писма, петиции и т.н. , но също и в комуникацията, опосредствана от компютри, например, чрез онлайн социални мрежи, форуми, блогове, е-петиции и мейли. Моделът на компетенциите, описан в настоящия документ, се прилага не само към демократични и межкултурни ситуации във физическия свят, но също и към такива

ситуации в дигиталния свят. Поради тази причина моделът е значим не само за образованието за демократично гражданство, образованието за права на човека и межкултурното образование, но и за дигиталното образование за гражданство.

Настоящият модел разглежда компетенциите като динамичен процес. Това е така, защото компетенцията включва подбор, активиране, организация и координация на значими психологически ресурси, които са приложени по такъв начин чрез поведението, че индивидът да се адаптира подходящо и ефективно към дадена ситуация. Подходящата и ефективна адаптация включва постоянно наблюдение над резултатите от поведението и над ситуацията и приспособяване и модифициране на поведението /което може да включва мобилизация на повече психологически ресурси/, ако това изисква да се посрещнат променящите се потребности и изискванията на ситуацията. С други думи, компетентният индивид мобилизира и разгръща психологически ресурси по динамичен начин в съответствие с условностите на ситуацията.

В допълнение към тази глобална и холистична употреба на понятието, „компетенции” / в множествено число/ се използват в настоящия труд, за да се отнесат към специфичните индивидуални ресурси / т.е. специфичните ценности, нагласи,

умения, знания и/или разбиране/, които се мобилизират и разгръщат при проявата на компетентно поведение. Компетенцията се състои от подбор, активиране и организация на компетенции и приложението на тези компетенции по координиран, адаптивен и динамичен начин към конкретни ситуации.

Трябва да се отележи, че според настоящия модел, компетенциите включват не само умения, знания и разбиране, но също ценности и нагласи. Ценностите и нагласите са ключови за подходящо и ефективно поведение в демократични и межкултурни ситуации.

Диспозициите, обаче, са изключени от този модел на компетенции. Диспозициите се считат за имплицитни в дефиницията на компетенция, на която се основава целият модел, т.е. компетенцията като мобилизиране и разгръщане на компетенции чрез поведението. Ако компетенциите не са мобилизирани и разгърнати / ако отсъства диспозиция, да бъдат използвани в поведението/, тогава индивидът не може да бъде считан за компетентен. С други думи, притежаването на диспозиция да се използват собствените компетенции в поведението е вътрешна за цялото понятие на компетенция – няма компетенция без тази диспозиция.

В реалните ситуации, компетенциите рядко са мобилизирани и използвани отделно. В противовес,

компетентното поведение неизменно включва активация и приложение на цяла група от компетенции. В зависимост от ситуацията и от специфичните изисквания, предизвикателства и възможности, които ситуацията предлага, а също и от специфичните потребности и цели на индивида в тази ситуация, различни подмрежи от компетенции е необходимо да бъдат активирани и разгърнати.

Пример за това как цялата група от компетенции трябва да бъде мобилизирана се представя в межкултурния диалог. Този диалог в началото изисква нагласа на откритост към другия, който се възприема като притежаващ различни от собствените принадлежности. Също така се изисква способност да се преодолеят безпокойството и несигурността от срещата с някого, с когото се смята че има твърде малко общо.

Веднъж започнал диалогът изисква умения за внимателно слушане и лингвистични и комуникативни умения, които трябва да бъдат мобилизирани и използвани, за да се избегне погрешната комуникация и да се осигури съдържанието на диалога да бъде чувствително към комуникативните потребности и културните норми на другата страна. Също така се изисква емпатия наред с аналитични умения за мислене, за да се улесни схващането на гледната точка на другия, особено, когато не става много ясно това, което той казва. По

време на диалога може да се появят несъвместими различия между гледните точки. Ако това се случи, толерантността към неопределеността ще трябва да бъде разгърната и липсата на ясно изразено решение да бъде приета. Така, ефективното и подходящо поведение в контекста на межкултурния диалог изисква мобилизацията, оркестрацията и чувствителното прилагане на ред компетенции.

Друг пример е, когато гражданинът изразява твърда позиция срещу езика на омразата, който е насочен към бежанците и мигрантите в интернет. Такава позиция може да бъде иницирана чрез активиране на човешкото достойнство като основна ценност и да бъде поддържана чрез активирането на нагласата за гражданственост и на чувството за отговорност. За да се предизвикат съдържанието на езика на омразата, умения за аналитично и критическо мислене също трябва да бъдат приложени. Формулирането на подходящ отговор изисква познаване на правата на човека, както и комуникативни умения, за да се осигури позицията да бъде изразена подходящо и да бъде насочена ефективно към публиката. В допълнение, знанието и разбирането на дигиталната медия също ще е необходимо, за да се осигури отговорът да бъде постван по подходящ начин и въздействието му да бъде максимално. Така, ефективното поведение към онлайн езика на омразата също изисква мобилизация и оркестрация на широк кръг от компетенции.

Трети пример е налице при участие в политически дебат. За да се участва ефективно в дебата, комуникациите трябва да бъдат адаптирани както към медиума на изразяване / реч, писмено участие/, така и към аудиторията. В допълнение, човек трябва да притежава критическо разбиране за свободата на изразяване и нейните граници, а в случаите, когато комуникациите включват хора, които са с различни културни принадлежности от собствената, разбира и за подходящото културно отношение. Политическият дебат също така изисква знание и разбиране на политиката, както и способност да се критикуват възгледите на другите и да се оценяват аргументите, които те излагат по време на дебата.

Политическият дебат, следователно, изисква следните компетенции: лингвистични и комуникативни умения, знание и разбиране на общуването, знание и разбиране на културните норми, знание и разбиране на политиката, умения за аналитично и критическо мислене и способност да се адаптират собствените аргументи в хода на дебата.

В заключение, демократичното и межкултурно компетентно поведение се разглежда в настоящия модел като възникващо от динамичен и адаптивен процес, в който индивидът отговаря по подходящ и ефективен начин на постоянно променящите се искания, предизвикателства и възможности, които са представени в демократичните и межкултурни

ситуации. Това се постига чрез гъвкава мобилизация, оркестриране и разгръщане на различните подгрупи от психологически ресурси, избрани селективно от цялостния репертоар от ценности, нагласи, умения, знание и разбиране на индивида.

5. Работен метод, използван, за да бъдат идентифицирани компетенциите, включени в този модел.

Важна характеристика на съдържанието на настоящия модел на компетенции е, че той не възниква на празно място. Той се основава на съществуващите концептуални схеми на демократични компетенции и на межкултурни компетенции. През годините много такива схеми са разработени от Съвета на Европа, както и от други международни организации (ЮНЕСКО, ОИСР, Европейски парламент) и от националните правителства и министерства на образованието. В допълнение, много схеми на демократични и межкултурни компетенции са формулирани от академични изследователи. Тези различни схеми се различават значително по структура и съдържание. Разпространението на различни модели на компетенции представлява дилема за тези, които планират и провеждат политиката и се нуждаят от авторитетен модел, на който да основат своите действия. Предложеният в настоящия документ модел

се опитва да постигне резултат, който обхваща, синтезира и е изграден върху оптималните характеристики на съществуващите схеми на компетенции.

5.1 Преглед на съществуващите схеми

Методът , използван за идентифициране на психологическите ресурси, които да бъдат включени в настоящия модел, започна с преглед на съществуващите модели на демократични и межкултурни компетенция. За целите на този преглед като модели на демократична и на културна компетенция бяха дефинирани тези модели, които идентифицират и описват значими групи от ценности, нагласи, знание и/или разбиране, които трябва да бъдат мобилизирани и разгърнати, за да се отговори по подходящ и ефективен начин на исканията, предизвикателствата и възможностите, представени съответно в демократичната и межкултурната ситуации.

Прегледът не само включва схеми на компетенции, определени по този начин. Съществуват и други рамки, които са формулирани, за да обяснят и демократичното и межкултурното поведение, но които нямат за главна цел идентифицирането и описанието на значими групи от ценности, нагласи, умения и/или знание/разбиране. Тези други рамки се опитват да обяснят или/1/социалните или психологически процеси чрез които се генерира

демократичното и межкултурно поведение /2/ фактори, които влияят върху демократичното и межкултурно поведение на индивидите /3/ последователността в развитието на стadiaите чрез които индивидите придобиват демократично и межкултурно поведение. Моделите на този процес, моделите на влияние и моделите на развитие са изключени от проведения преглед, освен ако те също предлагат експлицитно описание на значими мрежи от ценности, нагласи, знание и разбиране.

Този преглед идентифицира и съпостави 101 модели на компетенции, които отговарят на горното определение. Тези модели и бележки за тях са представени в Приложение А. За тези модели следва да бъдат отбелязани няколко неща.

Първо, някои от тях са разработени като експлицитен списък на компетенции, докато други модели са разработени в значително по-дълги текстове, при които се изисква усилие, за да се отделят описанията на специфични компетенции.

На второ място, тези схеми се различават по отношение на методите, използвани от техните автори за конструирането им. Например, някои се основават на систематичен преглед на изследователска литература; други са изведени по статистически начин от изследвания и други емпирични данни; някои се основават на информация, получена от специални информатори като учители,

академични преподаватели, изследователи или работодатели; някои се основават на преглед на предишни концептуални схеми; някои се основават на мнението на експертни групи, а някои се основават на мнението на индивидуални експерти.

На трето място, схемите не са независими една от друга. Някои автори са изключително плодovити и са разработили много схеми, които често съвпадат в значителна степен, а други - са адаптирали и модифицирали в минимална степен моделите на компетенции, предложени от други автори.

На четвърто място, докато мнозинството модели представя описания на компетенциите на гражданите изобщо, няколко от моделите представят описания на по-специализирани компетенции, които се изискват за определени професионални групи като учители или психологически съветници.

На пето място, което е и най-проблематично, съществуват широки несъвпадения между различните схеми по отношение на (1) брой на компетенциите, които съдържат (2) равнището на обобщеност, на което тези компетенции са описани (3) специфичните компетенции, които са включени (4) начините, по които компетенциите са групирани и класифицирани.

5.2. Декомпозиране на съществуващите схеми на компетенции.

При следващата стъпка на анализа се декомпозираха наличните 101 модела, за да се идентифицират всички индивидуални компетенции, които те съдържат и тези компетенции бяха групирани в когнитивни мрежи. Този процес доведе до идентификацията на 55 възможни компетенции, които са важни за демократичната култура.

Тези 55 компетенции се намират в приложение Б. Трябва да се отбележи, че някои компетенции присъстват в голям брой от моделите, докато други компетенции са представени само в малък брой модели.

Не всички компетенции могат да бъдат поставени в дадени мрежи с пълно доверие. Трудностите за групирането на компетенциите в мрежи възникват поради няколко причини. Например, някои от компетенциите, под формата в която са специфицирани в техните концептуални модели, са вътрешно неясни. Други компетенции са формулирани в моделите по начин, който съчетава две или повече отделни компетенции и не може да се разбере върху какво е поставен първичният фокус. В случай, когато такава "компетенция" е идентифицирана, тя е включена няколко пъти в схемите от Приложение Б, към всички заглавия, където би могла да бъде отнесена. В някои случаи обаче, същата комбинация може да бъде конструирана като две или повече компетенции,

които са представени в голям брой модели. Поради явното съгласие за тези специфични комбинации, някои от заглавията, показани в Приложение Б временно включват тези по сложни обединявания.

5.3. Идентифициране на компетенциите , които са включени в модела.

За да се подпомогне намаляването на списъка от 55 компетенции до един по-лесно управляван и практичен брой, и да се систематизира съдържанието на листата, бе разработена мрежа от принципни критерии, за да бъде дадена компетенция, включена в новия модел. Бе решено, че за да бъдат включени в модела, компетенциите трябва да отговарят на седем критерии.

1. Концептуално ясни.

Само компетенции, които са концептуално ясни, са включени в модела. Компетенции, които са неясни, неточни или с неопределено значение са изключени.

2. Формулирани по общ, а не по специфичен начин.

Вторият принцип е, че компетенциите трябва да бъдат формулирани на общо, а не на специфично равнище на описание, така че моделът да бъде разбираем, доколкото е възможно без да бъде изчерпателен по отношение на конкретни детайли. Това ще даде възможност на тези, които го ползват да

адаптират общото описание по подходящ начин за техните особени контексти и потребности.

3. Да не са свързани с особена професионална роля.

Естествена последица от предишната точка е, че компетенциите в модела не следва да бъдат обвързвани със специфична професионална роля (като учител или психологически съветник). При все това остава отворена възможността тези, които ползват общия модел, да го адаптират за специфични професионални групи като подходящ, ако това се изисква.

4. Моделът да не бъде сводим към една или малко от прегледаните схеми.

Четвъртият принцип е, че компетенциите в модела не трябва да бъдат характерни за една или малко от прегледаните схеми на компетенции. Вместо това, компетенциите трябва да бъдат извадени за включване в модела на основата на съществуваща в значима степен съгласие между прегледаните модели.

5. Компетенциите да не се извеждат от поведенията, чрез които се проявяват.

Също така бе решено компетенциите в модела да се ограничат до вътрешни психологически ресурси (до ценности, нагласи, знание и разбиране) и да се изключат поведенията, чрез които тези ресурси се проявяват. Сами по себе си поведенията са външни

резултати от прилагането на компетенциите, за да се посрещнат изискванията, предизвикателствата и възможностите, представени в специфичните ситуации. Всяка компетенция има поведенчески израз и всички компетентни поведения са продукт на разгръщане на една или повече обуславящи ги компетенции. Поведенията не са отделни компетенции сами по себе си, а са средства, чрез които да се оцени дали индивидуалните компетенции са усвоени.

6. Концептуално различни от други компетенции.

Следващият принцип е, че компетенциите, включени в модела, трябва да бъдат концептуално различни една от друга. Този принцип бе приет, за да се избягнат проблемите при развитието на дескриптори за всяка компетенция, като се минимализира вероятността едни и същи дескриптори да се прилагат за различни компетенции. На практика, този критерий бе трудно да бъде следван последователно. Следователно се признава, че има случаи на частично съвпадение между компетенциите, които са включени в модела (например, между уменията за сътрудничество и уменията за решаване на конфликти). Концептуалната отделеност при все това се оказва най-общо евристична за насочване развитието на модела.

7. Да няма родови компетенции.

Накрая, също така бе решено, че компетенциите, които са включени в модела трябва да не съдържат родови компетенции, които могат да се прилагат в широк кръг от области на дейност (по начин по който грамотността, математическата грамотност и ИКТ умения се прилагат в много области). Бе преценено, че това е необходимо, за да може моделът да запази своя главен фокус и да се предотврати неговото свръхразширяване до една всеобхватна рамка. Отново се оказа, че този критерий трудно може да бъде прилаган последователно на практика и се признава, че някои от компетенциите, които бяха определени за включване в модела, имат за значение и за други области извън демократична култура. Тези особени компетенции (например, умения за аналитично и критическо мислене и умения за самостоятелно учене) бяха включени, защото се счита, че те са ключови за демократична култура и че моделът ще бъде непълен, ако те бъдат изключени.

В допълнение към предишната рамка от принципни критерии, също така бяха приети ред прагматични съображения с цел намаляването броя на компетенциите, включени в модела.

Тези прагматични съображения са като съображенията, които бяха използвани при развитието на Общата Европейска езикова рамка.

Съображенията са, че този модел трябва да бъде

- **Многоцелеви:** да се използва за ред цели при образователното планиране и осигуряване, включително и дизайн на учебни програми и методи на обучение, развитие на методи за оценяване, съобразяване на компетенциите с нивото на образование и съответствието на компетенциите (и съответно равнищата на овладяване) на квалификационните рамки;
- **Гъвкав:** адаптиран за употреба при различни обстоятелства,, културни контексти и различни образователни контексти;
- **Отворен:** с възможност за по-нататъшно разширение и уточняване според потребностите на ползващите го;
- **Динамичен:** с възможности да бъде модифициран в отговор на обратна връзка от ползващите го;
- **Недогматичен:** необвързан изключително с която и да е от конкуриращите се социално-научни теории и практики;
- **Удобен за ползващите го:** представен във форма, която е лесно разбираема и лесна за използване от тези, за които моделът се отнася, особено за практиците в образованието и за разработващите политики.

Накрая, тъй като основна цел на проекта е да се конструира модел, който да се използва при образователното планиране, също така бе решено всички компетенции, които са включени в модела да

могат да бъдат преподавани, усвоими и да подлежат на оценяване (чрез самооценяване или оценяване от страна на другите). На практика, всички потенциални компетенции, които бяха идентифицирани за включване в този модел, се смята, че отговарят на тези три критерии.

Като приложихме горните критерии и съображения по отношение на групата от 55 възможни компетенции, посочени в приложение Б , стигнахме до 20 компетенции, които да бъдат включени в модела.

Ценности

Ценене на човешкото достойнство и на правата на човека

Ценене на културното разнообразие

Ценене на демокрацията, справедливостта, равенството и върховенството на закона

Нагласи

Откритост към културната другост и към мненията, светогледа и практиките на другите

Уважение

Гражданска нагласа

Отговорност

Собствена ефикасност

Толериране на неопределеността

Умения

Автономни умения за учене

Умения за аналитично и критическо мислене

Умения за изслушване и наблюдение

Емпатия

Гъвкавост и адаптивност

Лингвистични, комуникативни и плуралингвистични умения

Умения за сътрудничество

Умения за решаване на конфликти

Знания и критическо разбиране

Знание и критическо разбиране на себе си

Знание и критическо разбиране на езика и комуникацията

Знание и критическо разбиране за света

Тези 20 компетенции, съдържащи се в модела, са представени в диаграмата на стр.30.

Двадесетте компетенции бяха обект на по-нататъшно уточняване и изясняване по отношение на формулирането им. Като създадохме описателни детайли за всяка от компетенциите, постоянно ги съотнасяхме обратно към дескрипторите на компетенциите от началната схема от 101 компетенции, от които те бяха извлечени, за да може да се осигури, че най-значимите аспекти на всяка компетенция (описани в прегледаните схеми) са обхванати от модела. Много други източници на информация са използвани при формулирането на описателните детайли на модела и при написването на настоящия документ. Някои от тези допълнителни източници са включени като предложения за по-нататъшно четене в приложение В.

Първата редакция на настоящия документ бе предложена за международни консултации през февруари 2015г., в които бяха включени академични експерти, образователни практики и политици, включително и експерти, номинирани от образователните министерства на страните-членки на Съвета на Европа. Всички тези заинтересовани страни бяха поканени да дадат обратна връзка и коментари, особено по отношение на концептуалната издръжаност на модела, на това дали има съществени пропуски в модела и по отношение яснотата на текста. Моделът също така бе представен на различни конференции, уъркшопи и срещи, в които участваха академични експерти, образователни практики и разработващи образователни политики през първата половина на 2015г., като така бяха събрани допълнителна обратна връзка и коментари. Трябва да се отбележи, че целият процес на консултиране имаше за резултат силната подкрепа за проекта от заинтересованите страни. Също така бяха направени много полезни предложения по отношение на технически детайли на проекта и по отношение на по-прецизното формулиране и начин на представяне. Тази обратна връзка бе използвана, за да се обработят детайли на модела и да се напише настоящият документ.

Следващият текст описва модела на компетенции, който бе конструиран като се използва този работен метод.

6.Моделът

В контекста на демократична култура индивидът е предопределен да действа компетентно, когато трябва да посрещни изисквания, предизвикателства и възможности, представени в демократичната и межкултурната ситуации, по подходящ и ефективен начин като мобилизира и разгръща някои от следните компетенции. Компетенциите могат да бъдат отнесени, към следните по-широки четири категории: ценности, нагласи, умения и знания и критическо разбиране.

Двадесетте компетенции включени в модела са:

Компетенции

Ценности

- ❖ Ценене на човешкото достойнство и правата на човека
- ❖ Ценене на културното разнообразие
- ❖ Ценене на демокрацията, справедливостта, равенството и върховенството на закона

Нагласи

- ❖ Откритост към културната другост и вярвания, светогледи и практики
- ❖ Уважение
- ❖ Гражданска нагласа
- ❖ Отговорност
- ❖ Собствена ефективност
- ❖ Зачитане на неопределеността

- ❖ Автономни умения за учене
- ❖ Умения за аналитично и критично мислене
- ❖ Умения за слушане и наблюдение
- ❖ Емпатия
- ❖ Гъвкавост и адаптивност
- ❖ Лингвистични, комуникативни и плуrolингвистични умения
- ❖ Умения за сътрудничество
- ❖ Умения за решаване на конфликти

Умения

- ❖ Себепознание и критическо себеразбиране
- ❖ Знание и критическо разбиране на езика и комуникацията
- ❖ Знание и критическо разбиране за света, правата на човека, културата, религиите, историята, медиите, икономиката, околната среда, устойчивостта

Знание и критическо разбиране

6.1. Ценности

Ценностите са вярвания, които индивидите имат по отношение на желани цели, които трябва да се стреми в живота. Те мотивират действията и също служат за водещи принципи при решаването как да се действа. Ценностите надхвърлят конкретните действия и контексти и притежават нормативно предписващо качество за това какво трябва да бъде правено или мислено в много различни ситуации. Ценностите предлагат стандарти или критерии за: оценяване на действия, на своите собствени и тези на другите хора; на обосноваване на мнения, нагласи и поведение; вземане решение между алтернативи; планиране на поведение и опити да се влияе върху другите.

Читателите, запознати със съществуващите схеми на компетенции, ще бъдат изненадани от появяването на ценностите като отделен тип компетенция в настоящия модел. Важно е обаче да се има предвид, че терминът „компетенция” не се употребява тук във всекидневния му смисъл като синоним на „способност”, но от техническа гледна точка се отнася до психологическите ресурси (такива като нагласи, умения и знание), които трябва да бъдат мобилизирани и разгърнати, за да се посрещнат изискванията, предизвикателствата и възможностите на демократичните и межкултурни ситуации.

Ценностите са включени в модела поради две причини. Първо, ценностите фактически се появяват (макар често само имплицитно) в много от предишните схеми на компетенции, които бяха прегледани. Така тяхното изпускане от настоящия модел ще означава, че моделът само частично обхваща съдържанието на предишните схеми. Ценностите не са винаги очевидни в предишните схеми, защото често те се включени в тях като нагласи (по-скоро отколкото да бъдат самостоятелно включени). В контраст с този подход сегашният модел ясно разграничава между ценности и нагласи, като само ценностите се характеризират с тяхната нормативна предписваща характеристика (качество).

На второ място, ценностите са централни в контекста на концептуализиране на компетенциите, който дава възможност за участие в демократична култура. Това е така, защото без специфицирането на отделни ценности, които са в основата на тези компетенции, те няма да бъдат демократични компетенции, но ще бъдат по-обща политически компетенции, които могат да бъдат използвани в услуга на много различни видове политически устройства, включително и антидемократични. Например, човек може да бъде отговорен, само-ефективен и политически добре информиран гражданин в рамките на тоталитарна диктатура, ако различна мрежа от ценности се използва като основа на неговите съждения, решения и действия. Така ценностите, които настоящият модел съдържа, са в самата сърцевина на демократичната компетентност и са ключови за характеризирането на тази компетентност.

Тези три групи ценности са ключови за участието в демократична култура.

Ценене на човешкото достойнство и правата на човека

Тази първа група от ценности се основава на основното убеждение, че всяко индивидуално човешко същество има същата ценност, притежава същото достойнство, заслужава същото уважение и е надарено със същите права и основни свободи на човека и заслужава да се отнасят към него по съответния начин. Това убеждение предполага: че правата на човека са универсални, неотчуждаеми и неделими и се прилагат към всекиго без разлика; че правата на човека предполагат и дават една минимална рамка от защиты, които са основни, за да могат човешките същества да живеят живот в достойнство; и че правата на човека дават основата за свобода, равенство, справедливост и мир по света. Тази група от ценности включва.

1. Признаване, че всички хора споделят обща хуманност и имат равно

достойнство независимо от техните особени културни принадлежности, статус, способности и обстоятелства;

2. Признаване на универсалната, неотчуждаема и неделима природа на

правата на човека;

3. Признание, че правата на човека винаги трябва да бъдат

поддържани, зачитани и защитени;

4. Признание, че фундаменталните свободи винаги трябва да бъдат

отстоявани, докато те не уронват или нарушават правата на другите;

5. Признаване, че правата на човека дават основата за съвместен живот като равни в обществото и за свобода, справедливост и мир по света.

Ценене на културното многообразие

Втората група от ценности се основава на убеждението, че към другите културни принадлежности, културната вариативност и разнообразие, плурализмът на перспективите, възгледите и практиките, трябва да се отнасяме положително, да ги оценяваме и грижовно. Това убеждение предполага: че културното разнообразие е ценност за обществото; че хората могат да учат и да извличат ползи от различните перспективи на другите хора; че културното разнообразие трябва да бъде подкрепяно и защитавано; че хората трябва да бъдат окуражавани да взаимодействат един с друг, независимо от възприеманите културни различия; и че межкултурният диалог трябва да бъде използван, за да се развива демократична култура на съвместен живот като равни в обществото.

Да се отбележи, че съществува напрежение между цененето на правата на човека и цененето на културното разнообразие. В общество, което е приело правата на човека като първостепенна ценностна основа, цененето на културното разнообразие има своите граници. Тези граници се установени от потребността да се подкрепят, зачитат и защитават правата на човека и свободите на другите хора. Оттук се приема, че културното разнообразие винаги трябва да бъде ценено, доколкото то не уронва правата на човека и свободите на другите.

Тази втора група от ценности включва:

1. Признаване, че културното разнообразие и плурализъмът на мненията, на светогледите и практиките са ценност за обществото и дават възможност за обогатяване на всички членове на обществото;

2. Признаване, че всички хора имат правото да бъдат различни и правото да избират свои перспективи, възгледи, убеждения и мнения;

3. Признаване, че хората винаги трябва да зачитат перспективите, възгледите, убежденията и мненията на другите хора, доколкото те не нарушават правата на човека и свободата на другите;

4. Признаване, че хората трябва винаги да зачитат начина на живот и практиките на другите хора доколкото те не нарушават правата на човека и свободите на другите;

5. Признаване, че хората трябва да слушат и да се ангажират в диалог с тези, които са считани за различни от тях.

Ценене на демокрацията, справедливостта, равенството и върховенството на закона.

Третата група от ценности се основава на група от убеждения относно това как обществата трябва да функционират и да бъдат управлявани., включително и убеждения, че: всички хора трябва да могат да участват по равно (дали пряко или непряко чрез избрани представители) в процедурите, чрез които законите, които са използвани да регулират обществото, са формулирани и установени; всички граждани трябва да се ангажират активно в демократичните процедури, които действат в обществото (като се позволява, че това също може да означава неангажиране в дадени случаи поради причини, свързани със съвестта или обстоятелствата); докато решенията трябва да се взимат от мнозинството, справедливото отношение към малцинствата от всички видове трябва да бъде осигурено; социалната справедливост и равенство трябва да действат на всички равнища на обществото; върховенството на закона трябва да преобладава, така че всеки в обществото да бъде третиран справедливо, честно, безпристрастно и равно в съответствие със законите, които са споделяни от всички. Тази група от ценности включва:

1. Подкрепа за демократичните процеси и процедури (като се признава, че съществуващите демократични процедури могат да не бъдат оптимални и че понякога има нужда те да бъдат променени или подобрявани с мирни средства);

2. Признаване на значението на активното гражданство (доколкото се признава, че неучастието може понякога да бъде оправдано поради причини, свързани със съвестта или обстоятелствата);
3. Признаване на значението на гражданската ангажираност в процеса на политическо взимане на решения;
4. Признаване на необходимостта да бъдат защитавани гражданските свободи, включително и свободите на хората, които се придържат към малцинствени възгледи;
5. Подкрепа за мирното решаване на конфликти и спорове;
6. Чувство на социална справедливост и социална отговорност за справедливо и честно отношение към всички членове на обществото, включително и равни възможности за всички, независимо от националния произход, етничност, раса, религия, език, възраст, пол, политическо мнение, рождение, социален произход, увреждания, сексуална ориентация или друг статус;
7. Подкрепа за върховенството на закона и равното и безпристрастно отношение към всички граждани в рамките на закона като средство за осигуряване на справедливост.

6.2. Нагласи

Нагласата е обща ориентация на ума, която индивидът приема по отношение на някого или нещо (например, личност, група, институция, проблем, събитие, символ). Нагласите обикновено се състоят от четири компонента: убеждение или мнение за обекта на нагласата, емоция или чувство към обекта, оценяване (положително или отрицателно) на обекта и тенденция за поведение по определен начин към обекта.

Шестте нагласи, които са важни за демократична култура, са:

Откритост към културната другост и към убежденията, светогледите и практиките на другите.

Откритостта е нагласа или към хората, които са възприемани като такива с различни културна принадлежност от собствената или към светогледи, убеждения, ценности и практики, които се различават от собствените. Нагласата за откритост към културната другост трябва да бъде разграничавана от нагласата за интерес към събирането на екзотични преживявания само поради лично удоволствие или полза.

Откритостта вместо това включва:

1. Чувствителност към културното разнообразие и към светогледите, убежденията, ценностите и практиките, които се различават от собствените;

2. Любопитство и интерес при откриването и ученето за други културни ориентация и принадлежности и други светогледи, убеждения, вярвания и практики;
3. Желание да се задържат съжденията и недоверието към светогледите, убежденията, ценностите и практиките на другите хора, и желание да се постави под въпрос „естествеността”, на собствените светоглед, убеждения, ценности и практики;
4. Емоционална готовност за връзка с другите, които са възприемани като различни от нас;
5. Желание да се търсят възможности за ангажиране, сътрудничество и взаимодействие като равни с тези, които имат културни принадлежности, които се различават от собствените.

Уважение

Уважението е нагласа към някого или към нещо (личност, убеждение, символ, принцип, практика), при което обектът на тази нагласа се счита да има някакво значение или ценност, която гарантира положително отношение или оценка. В зависимост от природата на обекта, който е уважаван, уважението може да има най-различни форми (уважение към училищните правила или уважение към мъдростта на възрастните или уважение към природата).

Един вид уважение, който е особено важен в контекста на демократична култура е уважението, което се отдава на другите хора, които се възприемат с различни културни ориентации или различни убеждения, мнения и практики от собствените. Такова уважение предполага вътрешно достойнство и равенство на всички човешки същества и тяхното неотчуждаемо човешко право да избират своите принадлежности, убеждения, мнения или практики. Важно е , че този тип уважение не изисква минимизиране или игнориране на актуалните различия, които могат да съществуват между аз-а и другите,

които понякога могат да бъдат значими и дълбоки, нито изисква съгласие с, приемане или възприемане на това, което се уважава. Вместо това уважението е нагласа, която включва позитивно оценяване на достойнството и на правото на другата личност да поддържа тези принадлежности, убеждения, мнения или практики, като при това се признават и приемат различията, които съществуват между аз-а и другите. Нагласата за уважение е необходима за улесняване както на демократичното взаимодействие и межкултурния диалог с другите хора. Трябва да се отбележи обаче, че уважението е в известни граници – например, уважение не може да бъде оказвано към съдържанието на убеждения и мнения, или на жизнени стилове и практики, които нарушават достойнството, правата на човека и свободите на другите.

Тази концепция за уважението отразява по-добре отколкото концепцията за толерантността нагласата, която се изисква за демократична култура. Толерантността може в известни контексти да предава значение на просто понасяне или съгласяване с различията и патранозираща нагласа на толериране на нещо, което човек не би искал да понася. Толерантността също така може да бъде конструирана като включваща акт на сила, която позволява съществуването на различие чрез просто толерирането му, и чрез този акт на толерантност се засилва силата и властта на толериращия индивид. Уважението е по-ясна концепция от толерантността и се основава на признаването на достойнството, правата и свободите на другия и на отношение на равенство между индивида и другия.

Уважението следователно включва:

1. Положително отношение и оценка за някого или нещо, основано на съждение, че те имат вътрешно значение и ценност;
2. Положително отношение и оценка за други хора като равни човешки същества, които споделят общо достойнство и имат точно същите мрежа от права и свободи на човека, независимо от особените културни принадлежности, убеждения, мнения, начин на живот или практики;

3. Положително отношение и оценка на убеждения, мнения, начин на живот и практики, възприети от други хора, доколкото те не уронват или нарушават достойнството правата на човека и свободите на другите.

Гражданственост

Гражданствеността е нагласа към общността или социална група. Понятието „общност” се използва, за да означа социална или културна група, която е по-голяма от непосредствения кръг на семейството и приятелите и към която човек изпитва чувство на принадлежност. Има многобройни видове групи, които могат да се окажат значими в този случай, например, хората, които живеят в дадена географска област (като съседство, град, страна, група от страни като Европа или Африка, или светът в случая на глобална общност), географски дифузна група (като етническа група, група вярващи, група на свободното време, група със сексуална ориентация) или всеки друг вид на социална или културна група, към която индивидът изпитва чувство на принадлежност. Всеки индивид принадлежи към многобройни групи и нагласата на гражданственост може да се отнася към всякакъв брой от тези групи.

Гражданствеността включва:

1. Чувство на принадлежност и идентификация с общността;

2. Загриженост за другите хора от общността, за взаимните връзки между тези хора и за последствията от собствените действия върху тези хора;
3. Чувство на солидарност с другите хора в общността, включително и желание за сътрудничество и работа с тях, чувство на загриженост за техните права и благополучие и желание да се защитават тези, които могат да бъдат обезвластени и в неравностойно положение в общността;
4. Интерес и внимание към делата и проблемите на общността;
5. Чувство за гражданско задължение, желание да се допринесе активно за живота на общността, желание да се участва в решенията, засягащи делата, проблемите и общото добро на общността, както и желание за ангажиране в диалог с другите членове на общността, независимо от техните културни принадлежности;
6. Посвещаване да се даде най-доброто съобразно собствените способности, отговорности, задължения, които се приписват към ролята или позициите, които човек заема в общността;
7. Чувство за отчетност към другите хора в общността и приемане, че човек е отговорен пред другите за своите решения и действия.

Отговорност

Понятието „отговорност” има много значения. Две от тях са особено значени за културата на демокрацията – ролевата отговорност и моралната отговорност. Ролевата отговорност е аспект на гражданствеността (виж по-горе т.б), тук ние ще се спрем на моралната отговорност. Моралната отговорност е нагласа към собствените действия. Тя възниква, когато човек е длъжен да действа по определен начин и заслужава похвала или обвинение за това дали е изпълнил действието или не е успял да го изпълни. Необходимо условие да бъдат оценявани индивидите като заслужаващи похвала или обвинявани е, че те са способни да рефлектират върху своите действия, способни са да изграждат намерения за това как ще действат и са способни да изпълнят избраните действия (следователно, когато липсата на ресурси, структурни условия предотвратява изпълнението на действието, е неподходящо нито да се изразява похвала нито да се обвинява човек). Отговорността изисква смелост, доколкото заемането на принципна позиция може да обхваща самостоятелни действия срещу нормите на обществото или да се противопостави на колективни решения, които са преценени като погрешни. Така, понякога може да съществува напрежение между гражданствеността (конструирана като солидарност с и лоялност към другите хора) и моралната отговорност. Нагласата на отговорност за собствените действия включва:

1. Приемането на рефлексивен и премислен подход към собствените действия и към възможните последствия от тези действия;
2. Идентифицирането на собствените задължения и как трябва да се постъпи по отношение на дадена ситуация, като се основава на ценности или на група от ценности;
3. Взимане на решения за действията, които трябва да бъдат предприети (което в някои случаи може да означава да не се предприема действие), като се отчита обстоятелствата;
4. Осъществяване на действието (или избягване на действието) като самостоятелен деец;
5. Желание човек да бъде държан отговорен (или да бъде отговорен) за характера или за последствията от своите решения и действия;
6. Желание човек да се възнагради или да се осъди;
7. Желание да се действа смело, когато се прецени, че е необходимо.

Собствена ефикасност

Собствената ефикасност е нагласа към себе си (към аз-а). Тя включва положителна убеденост в собствената способност да се предприемат действия, необходими за постигането на определени цели. Това убеждение обикновено обхваща и други убеждения, че човек може да разбере това, което се изисква, че може да прави подходящи съждения, че може да подбира подходящи методи за извършване на задачите, че може успешно да преодолява препятствията, че може да оказва влияние на това, което се случва и може да разграничи събитията, които засягат неговия собствен живот от тези, засягащи живота на другите хора. Така собствената ефикасност се свързва с чувството за увереност в собствените способности. Ниската собствена ефикасност може да обезкуражи демократичното и межкултурно поведение, дори когато е налице високо равнище на способности, докато нереалистично високата собствена ефикасност може да доведе до фрустрация и разочарование. Оптималната нагласа е относително висока собствена ефикасност, съчетана с реалистично оценено високо равнище на способности, което поощрява индивидите да подемат новите предизвикателства и да предприемат действия по проблеми, които представляват интерес. Така собствената ефикасност включва:

1. Убеденост в собствената способност да се разбират проблемите, да се правят съждения и да се избират подходящи методи за извършване на задачите;
2. Убеденост в собствената способност да се организира и да се осъществи ходът на действията, необходими за постигането на конкретни цели и да се преодоляват възникващите препятствия;
3. Чувство на увереност по отношение справянето с нови предизвикателства;
4. Чувство на увереност относно демократичното ангажиране и предприемането на действия, считани за необходими за постигането на демократичните цели (включително и предизвикване и търсене на отговорност на хората на властови позиции, когато техните решения или действия са считани за нечестни и несправедливи);
5. Чувство на увереност относно ангажирането в межкултурния диалог с тези, които се възприемат като притежаващи културни принадлежности, които се различават от собствените.

Толерантност към неопределеността

Толерантност към неопределеността е нагласа към обекти, събития и ситуации, които са възприемани като несигурни и са обект на множество конфликтни или несъвместими интерпретации. Хората, които притежават високо равнище на толерантност към неопределеността оценяват тези обекти, събития и ситуации по положителен начин, приемат тяхната вътрешна липса на яснота, желаят да допуснат, че перспективите на другите хора могат да бъдат също така адекватни както и собствените им перспективи и се справят с неопределеността конструктивно. Следователно, понятието „толерантност” ще бъде разглеждано тук в положителния му смисъл като приемане и прегръщане на неопределеността (отколкото в негативния смисъл като понасяне или примиряване с неопределеността). Хората, които са с ниска толерантност към неопределеността приемат единствената перспектива в неясни ситуации и проблеми и използват фиксирани и негъвкави категории за мислене за света. Така в настоящия контекст толерантността към неопределеността включва:

1. Признаване, че може да съществуват множествени перспективи и интерпретации на всяка дадена ситуация или проблем;
2. Признаване, че собствената перспектива на ситуацията може да не бъде по-добра от перспективите на другите хора;

3. Приемане на комплексността, противоречията и липсата на яснота;
4. Желание да се осъществят задачи, когато е налице само частична или непълна информация;
5. Желание да се толерира несигурността и да се справяме с нея по конструктивен начин.

Умения

Умението е способност за осъществяване на сложни, добри организирани схеми на мислене или на поведение по адаптивен начин, за да се постигне определена цел.

Умения за самостоятелно учене

Уменията за самостоятелно учене са тези умения, които са необходими на индивида, за да следва, организира и оценява своето собствено учене, в съответствие със собствените потребности, по един самонасочващ и саморегулиран начин, без да бъде потикван от другите. Уменията за самостоятелно учене са важни за демократична култура, защото те дават възможност на индивидите да учат самостоятелно и как да се справят с политически, граждански и културни проблеми като използват много и различни източници отблизо и далеч, а не разчитат само на хора от непосредственото им обкръжение за получаване на информация за тези проблеми.

Уменията за самостоятелно учене включват:

1. Идентифициране на собствените потребности за учене – тези потребности може да произтичат от пропуски в знанията и разбирането, от липсата или от слабото овладяване на умения или от трудности, които възникват от настоящите нагласи или ценности;
2. Идентифициране, локализиране и получаване на достъп до възможни източници на информация, съвет или ръководство, което се изисква, за да се отнесат към тези потребности – тези източници може да включват лични преживявания, взаимодействия и обсъждания с другите, срещи с хора, за които се смята, че притежават различна от собствената културна принадлежност или имат различни от собствените убеждения, мнения или светоглед, както и от визуални, печатни, радио, телевизионни и дигитални медии източници;
3. Оценяване на достоверността на различните източници на информация, съвет или водачество, като се оценяват от гледна точка на възможно предубеждение или изкривяване и подбор на най-подходящите от наличните източници;

4. Преработване и усвояване на информацията, като се използват най-подходящите стратегии и техники за учене и приемане или следване на съветите или ръководството от най-достоверни източници, като се приспособяват към наличния репертоар за знания, разбиране, умения, нагласи и ценности;
5. Мислене за това, което е научено, за постигнатия напредък, оценяване на стратегиите за учене, които са използвани и правене на заключения за по-нататъшно учене, което може да бъде предприето и нови стратегии за учене, които могат да бъдат усвоени.

Умения за аналитично и критическо мислене

Уменията за аналитично и критическо мислене се състоят от голяма и сложна група от взаимосвързани умения. Уменията за аналитично мислене са тези умения, които се изискват да се анализират материали от всякакъв вид (в това число текстове, аргументи, интерпретации, проблеми, събития, преживявания) по систематичен и логичен начин. Те включват способности и умения за:

1. Систематично разчленяване на материалите, които са обект на анализ на съставни елементи и организиране на тези елементи по логически начин;

2. Идентифициране и интерпретиране на значението/ята на всеки елемент, като по възможност се сравняват и свързват тези елементи към това, което вече е известно и се идентифицират сходствата и разликите;
3. Изследване на елементите във взаимовръзката им един с друг и идентифициране на връзките, които съществуват между тях (логически, каузални, времеви и т.н.);
4. Идентифициране на всякакви противоречия, несъответствия или разминавания между елементите;
5. Идентифициране на различни възможни значения и отношения за отделните елементи, създаване на нови елементи, които може да липсват в цялото, систематична промяна на елементите, за да се определи ефекта им върху цялото, и създаване на нови обединения на елементи, които са били изследвани – с други думи представяне и изучаване на новите възможности и алтернативи;
6. Очертаване на резултатите от анализа заедно по организиран и непротиворечив начин, за да бъдат създадени логични и защитими заключения за цялото.

Уменията за критическо мислене се състоят от тези умения, които се изискват, за да се оценява и да се правят съждения за материали от всякакъв вид.

Те включват способности и умения в:

1. Правене на оценки на основата на вътрешна непротиворечивост и на основата на непротиворечивостта с наличните данни и преживявания;
2. Правене на съждения дали или не материалите, които се анализират са валидни, точни, приемливи, достоверни, подходящи, полезни и/или убедителни;
3. Разбиране и оценяване на предварителните концепции, предположения и текстови или комуникативни условности, на които се основават материалите;
4. Ангажиране не само с буквалното значение на материалите, но и също така с тяхната по-широка риторическа цел, включваща , стоящите в основата им мотиви, намерения и дневен ред на тези, които са ги създали (в случая на политически комуникации, това включва способността да се идентифицира пропагандата и способността да се деконструират мотивите, намеренията и целите, на тези, които правят пропаганда);
5. Ситуиране на материалите в историческия контекст, при който те са създадени, за да се подпомогне правенето на оценъчни съждения за материалите;

6. Създаване и разработване на различни алтернативи, възможности и решения на тези, които са представени в материалите, които се разглеждат;
7. Претегляне на за и против на наличните алтернативи – това може да включва анализ на ползите и щетите (включващ краткосрочна и дългосрочна перспективи), анализ на ресурсите (оценяване дали ресурсите, необходими за всяка алтернатива са практически налични) и анализ на рисковете (разбиране и оценяване на рисковете, свързани с всяка алтернатива и как те могат да бъдат управлявани);
8. Очертаване на резултатите от процеса на оценяване заедно по организиран и кохерентен начин за да се конструира логична и защитима позиция за или против дадена интерпретация, заключение или протичане на действие, основан на експлицитни и специфични критерии, принципи или ценности и/или на безспорни данни/сведения;
9. Признаване на собствените твърдения и предварителни концепции като възможно влияещи върху оценъчния процес и признаване, че собствените убеждения и съждения са винаги условни и зависят от културната принадлежност и перспектива на човек.

Ефективното аналитично мислене включва критическо мислене (оценяване на анализирани материали), докато ефективното критическо мислене включва аналитичното мислене (очертване на разграниченията и правене на връзки). Поради тази причина аналитичното и критическо мислене са вътрешно свързани.

Умения за слушане и наблюдаване

Уменията за слушане и наблюдение са уменията, които се изискват да се разбере какво другите хора искат да кажат и да се учим от поведението на другите. Разбирането какво другите хора казват изисква активно слушане – да се обръща внимание не само това, което се казва, но и на това как се казва като се обръща внимание на тона, височината, честотата и плавността на гласа и също се обръща внимание на съпровождащия език на тялото, особено движението на очите, мимиките на лицето и жестовете. Тясното наблюдаване на поведението на другите хора може също така да бъде важен източник на информация за поведението, които са най-подходящи и ефективни в различни социални среди и културни контексти и може да помогне на учещия се да овладее тези поведения чрез задържането на тази информация и повтарянето на това поведение по-късно в подобни ситуации. Уменията за слушане и наблюдение включват способности и умения:

1. Да се слуша не само какво се казва, но също така и как се казва, както и да се наблюдава езика на тялото на говорещия;
2. Да се внимава за възможните несъответствия между вербалните и невербалните послания;
3. Да се внимава за тънкостите на значенията и за това, което може да се казва само частично или да бъде неизказано;
4. Да се внимава за отношението между това, което е казано, и социалния контекст, в който се казва;
5. Да се обръща внимание на поведението на другите хора и да се задържа информация за това поведение, особено за поведението на другите, които са възприемани като хора с културни ориентации, различни от нашата собствена;
6. Да се обръща внимание на приликите и различията, при които хората реагират в една и съща ситуация, особено хора, които са възприемани с културни ориентации, различни от нашата собствена.

Емпатия

Емпатията е група от умения, необходими да се разберат и да се изградят връзки към мислите, убежденията и чувствата на другите хора и да се погледне на света от перспективата на другите хора. Емпатията включва способността да се излезе извън собствената психологическа референтна рамка (човек да се децентрира от собствената перспектива) и способността с въображение да се схване и разбира психологическата референтна рамка и перспектива на другия човек. Това умение е ключово за представяне на културните принадлежности, светогледи, убеждения, интереси, емоции, желаниа и потребности на другите хора. Съществуват няколко различни форми на емпатия:

1. Когнитивно приемане на перспектива – способността да се схване и разберат възприятията, мислите и убежденията на другите хора;
2. Афективно приемане на перспектива – способността да се схванат и разберат емоциите, чувствата и потребностите на другите хора;
3. Съчувствие - понякога определяно като ”съчувствена емпатия” или емпатична загриженост – способността да се преживеят чувствата на съчувствие и загриженост за другите хора, основано на схващането на тяхното когнитивно или афективно състояние или състояние или тяхната материална ситуация или обстоятелства”.

Гъвкавост и адаптивност

Гъвкавостта и адаптивността са умения, които се изискват за да се приспособят мислите, чувствата и поведението на индивида по принципен начин в нови контексти и ситуации, за да може той да отговори ефективно и подходящо на представените в тях предизвикателства, искания и възможности. Гъвкавостта и адаптивността дават възможност на индивидите да се приспособят по положителен начин към новостите и промяната, както и към социалните и културни очаквания и комуникативни стилове и поведения на другите хора. Те също така дават възможност на индивидите да пригледат техните рамки на мислене, чувстване или поведение в отговор на нови непредвидени ситуации, преживявания, срещи и информация. Определени по този начин гъвкавостта и адаптивността трябва да бъдат разграничени от безпринципното и/или опортюнистично приспособяване на поведението за лична полза или печалба. Те също така трябва да бъдат разграничени от наложената отвън адаптация. Така, гъвкавостта и адаптивността включват способности или умения като:

1. Приспособяване на обичайния начин на мислене поради променящите се обстоятелства или временна промяна в друга когнитивна перспектива в отговор на културни обстоятелства;

2. Преразглеждане на собствените мнения в светлината на нови данни и/или рационални аргументи;
3. Контрол и регулиране на собствените емоции и чувства, за да се улесни по-ефективна и подходяща комуникация и сътрудничество с другите;
4. Преодоляване на тревожността, грижите и несигурността по отношение на срещи и взаимодействие с други хора, които са възприемани като притежаващи различни културни принадлежности от собствените;
5. Регулиране и намаляване на отрицателните чувства към членове на друга група, с които собствената група е била исторически в конфликт;
6. Приспособяване на собственото поведение по социално подходящ начин според преобладаващата културна среда;
7. Адаптиране към различни комуникативни стилове и поведения и превключване към подходящи комуникативни стилове и поведения, за да се избегне нарушаването на културните норми на другите и да се общува с тях по начин, който те са в състояние да разберат.

Лингвистични, комуникативни и плуралингвистични умения

Лингвистични, комуникативни и плуралингвистични умения са тези умения, които се изискват, за да се общува ефективно и по подходящ начин с другите хора. Те, между другото, включват следните способности и умения:

1. Способността да се комуникира ясно в ред ситуации – което включва изразяването на собствените убеждения, мнения, интереси и потребности, обясняване и изясняване на идеи, застъпничество, промоция, спорене, разсъждения, обсъждане, дебатиране, убеждаване и преговаряне;
2. Способността да се отговори на комуникативните искания на межкултурните ситуации, като се използва повече от един език или разнообразни езици или като се използва споделен език или *lingua franca*, за да се разбере другият език;
3. Способността за изразяване по будещ доверие и неагресивен начин дори в ситуации, когато някой е в неравностойно положение поради властови неравенства и за изразяване на принципно несъгласие с друг човек по начин, който изразява зачитане на неговото достойнство и права;

4. Способност да се разпознаят различните форми на изразяване и различните комуникативни условности (вербални и невербални) при комуникации, използвани от други социални групи и техните култури;
5. Способността да се пригоди и модифицира собственото комуникативно поведение, така че да се използват комуникативните условности (вербални и невербални), които са подходящи за събеседниците на индивида и за преобладаващата межкултурна среда;
6. Способност да се задават изясняващи въпроси по подходящ и чувствителен начин в случаи, когато значенията, изразявани от друг човек са неясни или където са доловени несъответствия между вербалните и невербалните послания на другия;
7. Способност да се управляват нарушенията в комуникацията при межкултурната размяна, например, чрез изискване повторение или преформулиране от другите или предаване на преформулиране, ревизиране или опростяване на собствените неразбрани комуникативни послания;

На първо място ефективната и подходяща комуникация изисква лингвистични умения (за да се създадат разбираеми говорими и писани изречения и изказвания), социолингвистични умения (да се преработи акцентът, диалектът, тембърът и лингвистичните маркери на социалните отношения между говорещите) и дискурсивни умения (да се създават по-дълги кохерентни езикови цялости чрез използване на подходящите комуникативни условности, и да се разгръща говоримият дискурс и писани текстове за специфични комуникативни цели). Тези умения, обаче, се смятат за родови умения в настоящия контекст и следователно не са включени в модела. Читателите, които се интересуват от детайлното представяне на тези специфични умения, следва да се обърнат към Общата Европейска Езикова Рамка, където те са обстойно описани.

8. Способността да се действа като лингвистичен посредник при межкултурните размени, включително и умения при преводите, интерпретирането и обясненията, и да се действа като межкултурен посредник като се помага на другите да разберат и да оценят характеристиките на някого, който се възприема като притежаващ различна културна принадлежност от собствената.

Умения за сътрудничество

Уменията за сътрудничество са тези умения, които се изискват, за да се участва успешно с другите в споделени дейности, задачи, предприятия. Те включват способности или умения за:

1. Изразяване на възгледи или мнения в групов контекст и поощряване на другите групови членове да изразяват своите мнения и възгледи в тази среда;
2. Изграждане на консенсус и компромис в групата;
3. Предприемане на съвместни действия по реципрочен и координиран начин;
4. Идентифициране и поставяне на групови цели;
5. Следване целите на групата и адаптиране на собственото поведение за постигане на тези цели;
6. Поощряване на талантите и силните страни на всички членове на групата и помагане на другите да се развиват в области, където те имат потребност и могат да се подобряват;
7. Поощряване и мотивиране на другите групови членове да сътрудничат и да си помагат взаимно, за да се постигнат груповите цели;
8. Помагане на другите в тяхната работа, когато това е уместно;
9. Споделяне на важни и полезни знания, преживявания или експертиза с групата и убеждаване на другите групови членове да правят същото;

10.Разпознаване конфликта в груповия контекст, включително идентифициране на емоционалните признаци на конфликта у себе си и у другите, и адекватно отвърщане като се използват мирни средства и диалог.

Умения за решаване на конфликти

Уменията за решаване на конфликти са тези умения, които се изискват, за да се адресират, управляват и решат конфликтите по мирен начин. Те включват способността и уменията за:

1. Намаляване или предотвратяване на агресия и негативизъм и създаване на неутрална среда, в която хората се чувстват свободни да изразяват различни мнения и загрижености без да се страхуват от ответни мерки;
2. Поощряване и усиляване на възприятията, взаимното разбиране и доверието между страните в конфликта;
3. Разпознаване на различията във властта и/или статуса на страните в конфликта и предприемане на стъпки, целещи намаляване на възможното влияние на тези различия в комуникацията между страните;

4. Ефективно управление и регулиране на емоциите – способност да се интерпретират собствените базисни емоционални и мотивационни състояния, както и тези на другите, и за справяне с емоционалния стрес, тревожност и несигурност, и собствени и на другите;
5. Изслушване и разбиране на различните перспективи на страните, въввлечени в конфликта;
6. Изразяване и обобщаване на различните гледни точки на страните в конфликта;
7. Противодействия или намаляване на погрешните възприятия, изразявани от страните в конфликта;
8. Признаване, че понякога е необходим период на мълчание, на примирие или период на непредприемане на действия, за да се даде възможност на конфликтните страни да рефлектират върху перспективите, представени от другия;
9. Идентифициране, анализиране, съотнасяне и контекстуализиране на причините и другите аспекти на конфликта;

10. Идентифициране на общата основа, върху която съгласие между конфликтующите страни може да бъде изградено, идентифициране на вариантите за решаване на конфликта и детайлизиране на възможни компромиси или решения;
11. Помагане на другите да решават конфликти, като се усилва тяхното разбиране за наличните варианти;
12. Помагане и насочване на страните да постигнат съгласие за оптимално и приемливо решение на конфликта.

6.4. Знание и критическо разбиране

Знанието е съвкупност от информация, притежавана от индивида, докато разбирането е схващане и оценяване на значенията. Понятието „критическо разбиране” се използва в настоящия контекст, за да се наблегне на необходимостта от схващане и оценяване на значенията в контекста на демократичните процеси и на межкултурния диалог да включва и активна рефлексия и критическо оценяване на това, което е било разбрано и интерпретирано (в противовес на автоматичното, рутинно и нерелексивно интерпретиране).

Знание и критическо саморазбиране

Самосъзнанието и саморазбирането са ключови за активно и подходящо участие в демократичната култура. Знанието и критическото саморазбиране има различни аспекти, включително:

1. Знание и разбиране за собствените културни принадлежности;
2. Знание и разбиране за собствената перспектива за света и за нейните когнитивни, емоционални и мотивационни аспекти и пристрастия;
3. Знание и разбиране за предположенията и за преконцепциите, които са в основата на собствената концепция за света;
4. Разбиране как перспективата на човек за света и нейните предпоставки и преконцепции е условна и зависи от неговите културни принадлежности и преживявания, и как на свой ред тя засяга неговите възприятия, съждения и реакции по отношение на другите;
5. Осъзнаване на собствените емоции, чувства и мотивации, особено в контексти, включващи комуникация и сътрудничество с други хора;
6. Знание и разбиране за границите на собствената компетентност и експертиза.

Знание и критическо разбиране на езика и общуването

Знанието и критическото разбиране на езика и общуването имат различни аспекти и включват:

1. Знание за социално подходящите, вербални и невербални комуникативни конвенции, които функционират в езика, който индивидът използва;
2. Разбиране, че хората с други културни принадлежности могат да следват различни от нашите собствени вербални и невербални комуникативни конвенции, които са значими от тяхна перспектива, дори когато те използват същия като нашия език;
3. Разбиране, че хората с различни културни принадлежности, могат да възприемат значенията в общуването по различни начини;
4. Разбиране, че съществуват многобройни начини за говорене във всеки език и различни начини за използване на един и същ език;
5. Разбиране, че използването на езика е културна практика, която действа като носител на информация, значения и идентичности, които циркулират в културата, в която езикът е залегнал;
6. Разбиране на факта, че езикът може да изразява културно споделени идеи по уникален начин или да изразява уникални идеи, които да бъдат трудни за разбиране на друг език;

7. Разбиране на социалното влияние и ефекти върху другите на различните комуникативни стилове, включително и разбирането как различни комуникативни стилове могат да се сблъскат и да последва нарушаване на комуникацията;
8. Разбиране как собствените предположения, възприятия, убеждения и съждения са свързани със специфичния език/ци/, на които индивидът говори.

Знание и критическо разбиране на света (включително политика, право, права на човека, култура, култури, религии, история, медии, икономики, околна среда и устойчивост)

Знанието и критическото разбиране за света включва ред сложни и големи области на знание и разбиране в ред сфери, включително:

/a/ Знание и критическо разбиране на политиката и правото, което включва:

1. Знание и разбиране за политическите и правни концепции, включително демокрация, свобода, справедливост, равенство, гражданство, права и отговорности, необходимост от закони и регулации и върховенство на закона;
2. Знание и разбиране за демократичните процеси, как работят демократичните институции, включително за ролята на политическите партии, изборния процес, гласуването и т.н.;

3. Знание и разбиране за различните начини, по които гражданите могат да участват в публичните обсъждания и взимане на решения и могат да влияят върху политиката и обществото, включително разбиране за ролята, която гражданското общество и неправителствените организации играят в това отношение;
4. Знание за властовите отношения, за политическото несъгласие и конфликта на мнения в демократичните общества и това как подобни несъгласия и конфликти могат да бъдат решавани по мирен начин;
5. Знание и разбиране за съвременните процеси, съвременните социални и политически проблеми и за политическите възгледи на другите хора;
6. Знание и разбиране за съвременните заплахи по отношение на демокрацията.

/б/ Знание и критическо разбиране за правата на човека, което включва:

1. Знание и разбиране, че правата на човека се основават на достойнството, което е присъщо на всички човешки същества;

2. Знание и разбиране за правата на човека като универсални, неотчуждаеми и неделими, и че всеки има не само права, но и отговорността да зачита правата на другите, независимо от техния национален произход, етничност, раса, религия, възраст, пол, джендър, политически мнения, раждане, социален произход, собственост, увреждания, сексуална ориентация или друг статус;
3. Знание и разбиране, за задълженията на държавите и управляващите по отношение на правата на човека;
4. Знание и разбиране за историята на правата на човека, включително и за Всеобщата декларация за правата на човека, Европейската конвенция за правата на човека и Конвенцията на ООН за правата на детето;
5. Знание и разбиране на отношението между права на човека, демокрация, свобода, справедливост, мир и сигурност;
6. Знание и разбиране, че могат да съществуват различни начини на интерпретиране и преживяване на правата на човека в различните общества и култури, но че тези възможни разновидности са в рамката на международните правни инструменти, за които е постигнато съгласие и които предоставят минимални стандарти за правата на човека, независимо от културния контекст;

7. Знание и разбиране как принципите на правата на човека се прилагат на практика в конкретни ситуации, как възникват нарушенията на правата на човека, как трябва да отговаряме на нарушенията на правата на човека и как възможните конфликти между правата на човека могат да бъдат решавани;
8. Знание и разбиране на критичните за правата на човека предизвикателства в съвременния свят.

/в/ Знание и разбиране за културата и културите, което включва:

1. Знание и разбиране как културните принадлежности на хората оформят техния светоглед, прекопцепции, възприятия, убеждения, ценности, поведения и взаимодействия с другите;
2. Знание и разбиране как всички културни групи са вътрешно различни и хетерогенни, нямат фиксирани вътрешни характеристики, включват индивиди, които оспорват и предизвикват традиционните културни значения и постоянно еволюират и се променят;
3. Знание и разбиране как властовите структури, дискриминационните практики и институционални бариери в и между културните групи действат за ограничаване на възможностите за обезвластените индивиди;

4. Знание и разбиране за специфичните убеждения, ценности, норми, практики, дискурси и продукти, които могат да бъдат използвани от хора с дадена културна принадлежност, особено тези, използвани от хората, с които човек взаимодейства и комуникира и които са възприемани като притежаващи различни от нашите културни принадлежности.

/г/ Знание и критическо разбиране за религиите, което включва:

1. Знание и разбиране на ключовите аспекти на историята на отделните религиозни традиции, на главните текстове и главните доктрини на дадени религиозни традиции и на сходствата и на различията, които съществуват между различните религиозни традиции;
2. Знание и разбиране на религиозните символи, религиозните ритуали и религиозното използване на езика;
3. Знание и разбиране на основните характеристики на вярванията, ценности, практиките и преживяванията на индивидите, които практикуват дадени религии;
4. Разбиране на факта, че субективните преживявания или лични изразявания на религиите се различават по разнообразни начини от стандартните представяния в учебниците на тези религии;

5. Знание и разбиране за вътрешното разнообразие на вярванията и практиките, които съществуват в отделните религии;
6. Знание и разбиране на факта, че във всички религиозни групи има индивиди, които оспорват и предизвикват традиционните религиозни значения, и че тези религиозни групи нямат фиксирани вътрешни характеристики, но постоянно еволюират и се променят.

/e/ Знание и критическо разбиране за историята, което включва:

1. Знание и разбиране на флуидната природа на историята и как интерпретациите на миналото варират през времето и през различните култури;
2. Знание и разбиране на отделните наративи от различни перспективи за различните исторически сили и фактори, които са оформили съвременния свят;
3. Разбиране на процесите на историческо изследване и особено на това как фактите се подбират и конструират, и как те се превръщат в доказателства при разработването на исторически наративи, обяснения и аргументи;
4. Знание и разбиране за това как историите са често представяни и учени от етноцентрична гледна точка;

5. Разбиране на необходимостта от достъп до алтернативни видове информация за историята, защото приносите на маргинализираните групи (в това число на културните малцинства и жените) са често изключени от стандартните исторически наративи;
6. Знание и разбиране как концепциите за демокрация и гражданство еволюират при различните култури и през времето;
7. Знание и разбиране как стереотипизирането е форма на дискриминация, която се използва, за да се отрече индивидуалността и разнообразието на човешките същества и да се уронват правата на човека, като в някои случаи това е водило до престъпления срещу човечеството;
8. Разбиране и интерпретиране на миналото в светлината на настоящето с поглед към бъдещето и разбиране на значението на миналото за проблемите на съвременния свят.

/ж/ Знание и критическо разбиране на медиите, което включва;

1. Знание и разбиране на процесите, чрез които масмедииите подбират, интерпретират и редактират информация преди да я предадат за публично ползване;

2. Знание и разбиране за масмедииите като стоки, които включват производители и потребители, и на възможните мотиви, намерения и цели, които производителите на съдържание, образи, послания и реклами за масмедииите могат да имат;
3. Знание и разбиране за дигиталните медии, как съдържанието, образите, посланията и рекламите са създавани и за различните възможни мотиви, намерения и цели на тези, които създават или ги възпроизвеждат;
4. Знание и разбиране на ефектите, които съдържанието на масмедииите и на дигиталните медии може да имат върху съжденията и поведението на индивида;
5. Знание и разбиране как политическите послания, пропаганда и език на омразата в масмедииите и в дигиталните медии са създавани, как тези форми на комуникация могат да бъдат идентифицирани, и как индивидите могат да се защитават от ефектите на подобни комуникации.

/з/Знание и критическо разбиране на икономиките, на околната среда и на устойчивостта, което включва:

1. Знание и разбиране на икономиките и на икономическите и финансови процеси, които засягат функционирането на обществото, включително и отношенията между заетост, доходи, печалби, данъчно облагане и държавни разходи;
2. Знание и разбиране на отношенията между доходи и разходи, природата и последствията на дълга, реалната стойност на заемите и рискът от задължняване отвъд възможностите за изплащане;
3. Знание и разбиране на икономическата взаимна зависимост на глобалната общност и за влиянието на личните избори и форми на потребление върху други части на света;
4. Знание и разбиране за природната средса, за факторите, които ѝ влияят, за рисковете, свързани с вредите, причинени на природата, за съвременните екологични предизвикателства и за необходимостта от отговорно потребление и защита на природната среда и устойчивост;
5. Знание и разбиране за връзките между икономически, социални, политически и природни процеси, особено разгледани от глобална перспектива;
6. Знание и разбиране на етическите проблеми, свързани с глобализацията.

7. Заключение

Както бе споменато в началото на този документ, представеният тук модел представлява опит да се опишат компетенциите, които трябва да бъдат придобити от учещите се, ако те ще бъдат ефективно ангажирани граждани и ще живеят заедно и в мир с другите в културно различни демократични общества. Надяваме се, че настоящият модел ще се окаже полезен при взимането на решения и планирането в образованието и ще помогне процеса на използване на образователните системи за целта - подготвяне на учещите за живот като демократично и межкултурно компетентни граждани.

Също така се надяваме, че този модел ще даде възможност на образователните системи да овластят учещите се като автономни социални дейци, които са способни да избират и да следват своите цели в живота в рамките, дадени от демократичните институции и при зачитането на правата на човека. Няколко компетенции в модела са особено важни за постигането на тази цел. Например, ако учещите се развият нагласата за откритост към други култури, убеждения, светогледи и практики, те ще желаят да изучават и изследват други перспективи и начини на живот, които са извън традиционните, с които те са израснали, като разширяват обсега на техните преживявания и хоризонти. Ако те придобият умения за самостоятелно учене, те ще бъдат в състояние да учат независимо за тези нови перспективи и начини на живот и няма да зависят само от даваната им от други информация в тяхната непосредствена среда. Ако те придобият умения за критично и аналитично мислене, те ще бъдат в състояние да се отнасят и детайлно да изучават алтернативните перспективи и начини на живот, и новата информация и идеи и ще бъдат в състояние да правят свои собствени оценъчни съждения за това дали те са приемливи или желани. В допълнение, ако младите хора се научат да ценят човешкото достойнство и права на човека, културното разнообразие и демокрация, тогава тези ценности ще бъдат използвани като основа на всички техни избори и действия и ще следват живота си по начин, който

зачита достойнството и правата на другите хора и принципите на демокрацията.

Накратко, , ако учещите се придобият компетенциите, специфизирани в този модел, това ще е съществена стъпка, която трябва да бъде предприета, за да бъдат те овластени да избират и следват техните собствени цели в рамката, определена от зачитането на правата на човека и демократичните процеси. Като им предоставяме тези компетенции чрез образователната система и същевременно се предприемат действия за справяне със структурните несъответствия и неравенства, е ключово да се осигури бъдещето здраве на нашите културно различни демократични общества и да се овластят и развиват всички млади хора, живеещи в тях.

Литература:

- Council of Europe (2011), *Living together: combining diversity and freedom in 21st century Europe. Report of the Group of Eminent Persons of the Council of Europe*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, available at www.coe.int/t/dg4/highereducation/2011/KYIV%20WEBSITE/

Report%20on%20diversity.pdf, accessed 17 February 2016.

- Davis M. H. (1994), *Empathy: a social psychological approach*, Westview Press, Boulder, CO.

- Deardorff D. K. (ed.) (2009), *The SAGE handbook of intercultural competence*, Sage, Thousand Oaks, CA.

- Dillon R. S. (2014), "Respect", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, available at <http://plato.stanford.edu/entries/respect>, accessed 17 February 2016.

- Donnelly J. (2013), *Universal human rights in theory and practice* (3rd edition), Cornell University Press, Ithaca, NY.

- Eisenberg N. (2003), "Prosocial behavior, empathy, and sympathy", in Bornstein M. H., Davidson L., Keyes C. L. M. and Moore K. A. (eds) (2003), *Well-being: positive development across the life course* (pp. 253-65), Lawrence Erlbaum Associates Publishers, Mahwah, NJ.

- Eshleman A. (2014), "Moral responsibility", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, available at <http://plato.stanford.edu/entries/moral-responsibility>, accessed 17 February 2016.

- Feldmann E., Henschel T. R. and Ulrich S. (2000), *Tolerance: basis for democratic interaction*. Bertelsmann Foundation Publishers, Gutersloh.
- Furnham A. and Marks J. (2013), "Tolerance of ambiguity: a review of the recent literature", *Psychology* 4(9), 717-28.
- Hua C. W. and Wan K. E. (2011), Civic mindedness: components, correlates and implications for the public service, *Civil Service College. Singapore*.
- Klein M. (1995), "Responsibility", in Honderich T. (ed.), *The Oxford Companion to Philosophy* (pp. 771-2), Oxford University Press, Oxford.
- Knauth T. (2010), Tolerance - a key concept for dealing with cultural and religious diversity in education, *The European Wergeland Centre Statement Series, Oslo*.
- Moore T. (2013), "Critical thinking: seven definitions in search of a concept", *Studies in Higher Education* 38(4), 506-22.
- Oakes P. J. Haslam S. A. and Turner J. C. (1994), *Stereotyping and social reality*, Blackwell, Oxford.

- Osler A. and Starkey H. (2005), *Changing citizenship: democracy and inclusion in education*, Open University Press, Maidenhead, Berkshire.
- Reber A. S. (1985), *The Penguin dictionary of psychology*, Penguin, Harmondsworth.
- Risager K. (2007), *Language and culture pedagogy: from a national to a transnational paradigm*, *Multilingual Matters, Clevedon*.
- Schwartz S. H. (1992), "Universals in the content and structure of values: theory and empirical tests in 20 countries", in Zanna M. (ed.), *Advances in experimental social psychology (Vol. 25)* (pp. 1-65), Academic Press, New York.
- Schwartz S. H. (2006), "Les valeurs de base de la personne: theorie, mesures et applications", *Revue frangaise de sociologie* 42, 249-88.
- Sherrod L. R., Torney-Purta J. and Flanagan C. A. (eds) (2010), *Handbook of research on civic engagement in youth*, John Wiley & Sons, Hoboken, N&J.
- Stradling R. (2003), *Multiperspectivity in history teaching: a guide for teachers*, Council of Europe Publishing, Strasbourg.

- United Nations (2015), *Transforming our world: the 2030 agenda for sustainable development*, available at www.un.org/pga/wp-content/uploads/sites/3/2015/08/120815_outcome-document-of-Summit-for-adoption-of-the-post-2015-development-agenda.pdf, accessed 17 February 2016.
- Verba S., Schlozman K. L. and Brady H. E. (1995), *Voice and equality: civic voluntarism in American politics*, Harvard University Press, Cambridge, MA.

